

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ІНТЕГРОВАНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПЛАНІВ У СИСТЕМІ СТУПЕНЕВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Сучасні зміни в системі вищої освіти України пов'язані з поширенням ідей європейської інтеграції освітніх систем різних країн, зі змінами в стратегіях і структурі освітньої галузі в цілому, з необхідністю формування нових науково-педагогічних, інформаційних, телекомунікаційних, соціальних методів і технологій реалізації цих змін ступеневої освіти. Перспективним напрямом розвитку освіти в Україні є створення системи закладів, поєднаних спільною метою, що визначається «Положенням про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу професійну освіту)» [6]. Прийняте положення про ступеневу професійно-технічну освіту забезпечує широкі можливості в задоволенні різноманітних культурно-освітніх потреб особистості, підвищення гнучкості загальнокультурної, загальноосвітньої, професійної і наукової підготовки фахівців. Концепція багатоступеневої освіти передбачає розробку методологічних та інтеграційних підходів у ступеневій підготовці фахівців.

Розвиток ступеневої підготовки реалізується шляхом упровадження Галузевих стандартів вищої освіти. Набуває поширення практика щодо запровадження інтегрованих навчальних планів та програм підготовки фахівців за схемою «молодший спеціаліст — бакалавр — спеціаліст (магістр)», що передбачає скорочення загальних термінів здобуття повної вищої освіти, створення навчально-науково-виробничих комплексів за участю вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації.

Метою статті є аналіз теоретичних основ і принципів побудови інтегрованих навчальних планів і програм навчальних дисциплін системи ступеневої професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. Підвищення вимог до рівня підготовки фахівців сфери зв'язку ініціювали інноваційну діяльність галузевих ВНЗ і технікумів. Результати діяльності підприємств галузі вимірюються результатами праці його працівників. Нова інтегрована техніка вимагає спеціалістів з новим набором професійних якостей: фахівців, що поєднують у собі кращі традиції середньої професійної та вищої освіти (грунтовну практичну підготовку техніків і глибоку теоретичну підготовку інженерів). Вимоги виробництва диктують зміни організаційних аспектів діяльності ВНЗ і технікумів та змісту їх освітніх програм. По суті вимагається нова модель спеціаліста.

На даний час ВНЗ і технікуми, хоча і спираються на Державні освітні стандарти вищої та середньої професійної освіти другого покоління, проте розробляють і використовують незалежні одні від одного навчальні плани і програми. Це призводить до неможливості безперервної освіти у системі «технікум — ВНЗ» зі скороченням термінів навчання як на денній, так і на заочній формі підготовки спеціалістів, що збільшує витрати виробництва на кадрове забезпечення їх виробничої діяльності. Отже, основним завданням реформування галузевої системи освіти є принципове покращення підготовки фахівців сфери зв'язку, а це, в першу чергу, означає перехід на нові освітні програми і технології освіти. Саме вони забезпечать максимальну ефективність освітньої діяльності, скерованої на отримання якісних знань і розвитку особистості. При цьому укладачам таких програм і технологій необхідно враховувати виробничу специфіку кадрових ресурсів і кадрової політики в галузі зв'язку.

На основі аналізу досліджень науковців Н. Зубаревої [1], Є. Перехожевої [3], М. Перная [4], О. Піралової [5], у методику розробки структури інтегрованих навчальних планів повинні включатися:

- аналіз Державного стандарту середньої та вищої професійної освіти (щоб виявити єдність і розбіжність у змісті та обсягах навчального матеріалу, цілях і завданнях освітньої діяльності за дисциплінами основних освітніх програм, а також особливості професійної діяльності випускників різних кваліфікаційних рівнів);
- розрахунок балансу навчального часу і побудова графіку навчального процесу;
- визначення обсягу навчальної діяльності студентів (у залікових одиницях);
- формування структури і змісту інтегрованого навчального плану;
- розробка робочого навчального плану на весь період навчання;
- аналіз розробленого навчального плану, який показує, наскільки дотримується структурно-логічна схема основної освітньої програми, а також семестрові баланси навчального часу і видів навчальної діяльності.

Інтеграція та наступність структури й змісту професійної освіти є основними принципами формування варіативних моделей безперервної професійної освіти, в тому числі в галузі організації освітнього процесу.

Мета систем середньої професійної освіти і вищої професійної освіти одна — підготовка фахівців, які максимально відповідають вимогам сучасного виробництва, але завдання у них самостійні. Це необхідно враховувати при створенні інтегрованих навчальних планів безперервної ступеневої освіти. Після завершення будь-якого ступеня інтегрованого навчального плану, випускники мають здобути повну завершену освіту, що забезпечить готовність кваліфіковано виконувати роботу спеціаліста середньої кваліфікації. При цьому структура, обсяг і зміст спеціальної підготовки усіх ступенів освіти багато в чому перетинаються, що визначається професійною скерованістю суміжних дисциплін.

Зміст навчання на рівні вищої професійної освіти інтегрованого навчального плану передбачає нарощування нових знань, умінь, навичок і компетенцій студентів, які продовжують освіту. Крім того, в цей зміст закладено перетворення стійких понять і уявлень у нову систему знань та умінь, а також зміна мотиваційної сфери особистості відповідно до нового рівня професійних задач.

При розробці інтегрованих навчальних планів необхідно враховувати, що не всі випускники середньої професійної освіти зможуть чи захочуть одразу продовжувати освіту на наступному ступені. Інтегрований навчальний план «технікум — ВНЗ» і програми навчальних дисциплін передбачають можливість досягнення студентами різних рівнів їх освіти. Інтеграція і наступність структури та змісту професійної освіти — це основні принципи формування варіативних моделей безперервної професійної освіти.

На думку Є. Малигіна, важливими принципами розробки структури інтегрованих навчальних планів безперервної ступеневої професійної освіти є:

- наступність у вивченні дисциплін ступенів середньої професійної освіти і вищої професійної освіти;
- завершеність освіти на кожному зі ступенів (завершеність підтверджується дипломом про досягнення рівня професійної освіти);
- формування підвищеного рівня середньої професійної освіти за рахунок додаткового вивчення ряду дисциплін, що підвищують освітній рівень студентів; перелік додаткових дисциплін визначається навчальним планом безперервної ступеневої професійної освіти (мета — зближення змісту і вимог середньої професійної освіти і вищої професійної освіти з теоретичної підготовки студентів системи середньої професійної освіти);
- варіативність навчального процесу (багатоваріантна система входу в освітній процес і продовження освіти — за формами, видами, термінами, технологіями);

- вибір індивідуальної траєкторії отримання освіти (розрізняється за змістом і термінами навчання на кожному зі ступенів, але не в меншому обсязі, ніж вимагають Галузеві стандарти освіти на кожному зі ступенів);
- можливість чергування або сумісництва навчання з виробничою діяльністю на підприємствах галузі зв'язку;
- активне використання методів самостійної роботи студентів під керівництвом викладача;
- підвищення ефективності використання потенціалу освітнього закладу (кадрового, навчально-матеріального, інформаційного тощо) [2, с. 6-10].

Розроблені навчальні плани безперервної ступеневої професійної освіти реалізують освітні програми вищої професійної освіти. Це знаходить своє відображення у змісті й структурі навчального плану. Інтегрований навчальний план безперервної ступеневої професійної освіти орієнтується на виконання галузевих освітніх стандартів вищої професійної освіти (за спеціальностями) та державних стандартів середньої професійної освіти. Наскрізнi навчальні плани забезпечують можливість послідовного отримання середньої та вищої професійної освіти; освоєні кваліфікаційні рівні фіксуються, видаються відповідні дипломи.

Навчальний план багатоступеневої підготовки фахівців повинен повністю відповідати за обсягом і змістом навчальним планам технікуму і ВНЗ за конкретними спеціальностями на кожному зі ступенів. Навчання на початкових ступенях ставить на меті не лише підготувати техніків (базовий рівень середньої професійної освіти), але й підвищити їх загальнотеоретичну підготовку; оскільки частина студентів готується до отримання кваліфікації інженера, необхідно, щоб кваліфікаційні характеристики фахівців початкового ступеня включали додаткові вимоги із загальноінженерної підготовки.

Для забезпечення логічного безперервного вивчення дисциплін слід орієнтуватися на ступеневий навчальний план. У ньому деякі дисципліни поділені на частини (професійно-орієнтовані модулі з підвищенням теоретичного рівня на кожному зі ступенів навчання).

Оскільки навчальний план середньої професійної освіти вбудований у навчальний план вищої професійної освіти, то ВНЗ академічно вільний у формуванні змісту й організації освітнього процесу. Так, аналіз Державних стандартів освіти з позицій академічної свободи ВНЗ дозволяє сформувавши певний резерв навчального часу по кожному з циклів дисциплін. ВНЗ вже з першого року навчання зможе реалізовувати дисципліни вищої професійної освіти (в першу чергу дисципліни загальнонаукового блоку). Наприклад, вища математика і фізика — це не лише загальнонаукова база підвищення рівня підготовки фахівців сфери зв'язку, вивчення цих дисциплін на початкових ступенях системи безперервної ступеневої професійної освіти дасть можливість студентам глибше освоїти наукововагомі та інформаційні технології їх професійної діяльності та скоротити термін навчання на наступних ступенях інтегрованого навчального плану.

Крім того, дисципліни за вибором студента в навчальному плані середньої професійної освіти можуть формуватися з набору дисциплін циклу гуманітарних та соціально-економічних дисциплін навчального плану вищої професійної освіти. Щоб випускник початкового ступеня навчального плану безперервної ступеневої професійної освіти отримав повний обсяг професійної підготовки, вивчені ним на ступені середньої професійної освіти спеціальні дисципліни розглядаються як основи спеціальних дисциплін для ступеня вищої професійної освіти і відповідають за об'ємом і змістом вимогам Державного стандарту середньої професійної освіти. Зміст спеціальної підготовки визначається програмами профілюючих дисциплін рівня вищої професійної освіти. Передбачений Державним стандартом середньої професійної освіти обсяг практичної підготовки зберігається, а самостійна і творча робота студентів посилюється.

Дисципліни, що вивчаються за навчальними планами вищої освіти протягом перших двох років (які не включені до Державного стандарту середньої професійної освіти або включені в меншому обсязі), включаються в інтегрований навчальний план за рахунок дисциплін за вибором, резерву часу і годин, які відводяться на факультативні дисципліни. Загальний обсяг навчальних годин і кількість навчальних годин за циклами і предметами визначається вимогами Галузевого стандарту вищої професійної освіти.

План передбачає можливість навчання на базі неповної середньої освіти (9 класів), у цьому випадку тривалість навчання збільшується на 1 рік. На першому курсі вивчаються загальноосвітні дисципліни в обсягах стандарту повної середньої освіти за навчальними планами закладів початкової професійної освіти. Після складання державних екзаменів, передбачених для рівня повної середньої освіти, навчання продовжується за навчальними планами професійної освіти.

Теоретичне навчання студентів на першому ступені професійно-технічної освіти виконує зв'язну функцію між загальноосвітньою і професійною ланкою. Воно є одночасно продовженням загальної шкільної освіти, науковим забезпеченням професійно-практичної діяльності і є основою для отримання середньої та вищої професійної освіти. Зміст теоретичної освіти майбутніх кваліфікованих робітників виробничої сфери є тією частиною досвіду професійно-трудової і наукової сфер діяльності, засвоєння якої забезпечує ефективність виконання робочих функцій і яка може бути використана як засіб досягнення мети. Пряма і безпосередня функція теоретичної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників — обслуговування їх практичної діяльності за спеціальністю. Теоретичне навчання на першому ступені професійної освіти складається з двох циклів дисциплін: загальноосвітнього і професійного (виробничого). До складу загальноосвітнього циклу включені дисципліни, які продовжують шкільну освіту; до складу професійно-технічного циклу включені матеріалознавство, охорона праці, спецтехнології та ін. Теоретичний професійно-технічний цикл дисциплін складається з двох підциклів: загальнотехнічного і спеціального. Спеціальний блок професійно-технічних дисциплін включає усі види спеціальних дисциплін, які відповідають галузі зв'язку. Підготовка кваліфікованих робітників здійснюється за певним навчальним планом, що розробляється на основі Державного освітнього стандарту та професійної кваліфікаційної характеристики. Основне завдання професійно-технічної освіти — підготовка студентів до трудової діяльності на конкретному робочому місці — обумовлює необхідність виділення серед предметів цієї групи виробничого навчання і теоретичних дисциплін.

Теоретичний професійно-технічний цикл дисциплін у закладах початкової професійної освіти безпосередньо пов'язаний з виробничим навчанням і виробничою практикою. Виробниче навчання здійснюється в навчально-виробничих майстернях та лабораторіях. Виробнича практика проводиться на підприємствах та в організаціях, для яких готуються робочі кадри і спеціалісти. Виробниче навчання і виробнича практика здійснюються за навчальними планами і навчальними програмами, які складаються з урахуванням даних кваліфікаційної характеристики фахівця. У навчальному плані виробничого навчання вказуються обсяг часу і терміни викладання даного предмету за курсами навчання, місце і час проведення переддипломної виробничої практики. Навчальна програма виробничого навчання включає освітню мету, перелік умінь і навичок, якими має оволодіти майбутній фахівець, і, зазвичай, розрахована на отримання такого рівня кваліфікації студентами, якого вимагає кваліфікаційна характеристика.

Виробнича практика — логічне продовження виробничого навчання. У процесі практики закріплюються та удосконалюються професійні знання та уміння; підвищується відповідальність за якість кінцевого результату; розвивається економічне мислення; створюються додаткові можливості для задоволення матеріальних і духовних потреб. Виробнича практика — важливий фактор перевірки ефективності усієї освітньої системи закладів початкової професійної освіти. Якщо вона працює чітко, цілеспрямовано та

результативно, то показники практичних вмінь студентів у ході виробничої практики високі та стабільні.

Студенти, які з будь-яких причин не зможуть засвоїти вимоги Державного стандарту середньої професійної освіти завершують навчання на рівні початкової професійної освіти.

Висновки. Враховуючи актуальність проблеми оптимізації безперервної професійної підготовки, одним із провідних завдань методичної служби навчально-науково-виробничих комплексів є розробка інтегрованих освітніх програм та навчальних планів у системі ступеневої професійної освіти, що дасть змогу більш якісно здійснювати підготовку фахівців сфери зв'язку.

Література:

1. Зубарева Н. П. Непрерывная ускоренная профессиональная подготовка специалистов в учебном комплексе «колледж — ВУЗ» / Зубарева Надежда Петровна. — Калининград, 2005. — 22с.
2. Малыгин Е. А. Научно-методологические основы формирования интегрированных образовательных программ непрерывного многоуровневого профессионального образования / Е. А. Малыгин. — Екатеринбург: УрГУПС, 2007. — 180 с.
3. Перехожева Е. В. Формирование профессиональной компетентности студентов технических вузов на основе междисциплинарной интеграции / Перехожева Елена Владимировна. — Чита, 2012. — 24 с.
4. Пернай Н. В. Интегрированные образовательные программы как средство развития мотивации учения в профессиональном лицее / Пернай Николай Васильевич. — Иркутск, 2006. — 22 с.
5. Пиралова О. Ф. Концепция оптимизации обучения профессиональным дисциплинам студентов инженерно-технических вузов / Пиралова Ольга Федоровна. — Волгоград, 2013. — 43 с.
6. Про введення в дію «Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу професійну освіту)» та про нормативне і навчально-методичне забезпечення підготовки фахівців з вищою освітою: наказ МО України № 86 від 4.03.98 // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. — 1998. — № 10. — С. 3-14.

У статті здійснено аналіз теоретичних основ і принципів побудови інтегрованих навчальних планів і програм навчальних дисциплін системи ступеневої професійної освіти; окреслені перспективні напрямки роботи щодо практичного запровадження інтегрованих навчальних планів та програм підготовки фахівців сфери зв'язку.

Ключові слова: ступенева професійна освіта, інтегровані освітні програми, ступеневий навчальний план, науково-методологічні основи формування інтегрованих освітніх програм.

В статье проанализированы теоретические основы и принципы построения интегрированных учебных планов и программ учебных дисциплин системы многоуровневого профессионального образования; определены перспективные направления работы по практическому применению интегрированных учебных планов и программ подготовки специалистов сферы связи.

Ключевые слова: многоуровневое профессиональное образование, интегрированные образовательные программы, многоуровневый учебный план, научно-методологические основы формирования интегрированных образовательных программ.

In this article are analyzed theoretical bases and construction's principles of integrated educational plans and programs of educational courses in the system of grade vocational education; lined some perspective ways of research in practical introducing of integrated educational plans and programs for educating specialists in sphere of connections.

Key words: grade vocational education, integrated educational programs, grade educational plan, scientifically-methodological creation's bases of integrated educational programs.